

พุทธเศรษฐศาสตร์: หลักเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อการพัฒนาประชาคมเศรษฐกิจที่ยั่งยืน *
Buddhist Economics: principles of political economics for community
development and sustainable economy

ศุภัทรา อำนวยสวัสดิ์*
ศิริวัฒน์ ครองบุญ**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอหลักพุทธเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อการพัฒนาประชาคมเศรษฐกิจ ระบบบริหารราชการแบบใหม่ อันเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางเศรษฐกิจเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพของระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความปรองดอง และสร้างโอกาสให้ทุกคนในสังคมสามารถเข้าถึงทรัพยากร แหล่งทุนในการประกอบสัมมาอาชีพ เพื่อยกระดับรายได้และขับเคลื่อนเศรษฐกิจ เพราะประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งประชาคม เพื่อให้เกิดการรวมตัวและร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ เอื้อให้เกิดความสะดวกในการติดต่อซื้อขายระหว่างประเทศสมาชิกภายในกลุ่ม มุ่งให้เกิดการพัฒนาและสามารถแข่งขันกับกลุ่มประเทศอื่นในเวทีเศรษฐกิจโลก

การปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองแบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ตรงกับหลักกฏทันตสูตร ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่นำเอาหลักรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยการยึดเอาหลักยุทธศาสตร์การปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขของพระเจ้ามหาราชิตราชตามหลักการบริหารที่พระราชทานพันธุพิช พระราชทานต้นทุน พระราชทานอาหาร และเงินเดือนแก่ราชการ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้ คือ บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียนประชาชน มีความขยัน ไม่เป็นโจร ปล้นชิงทรัพย์ ลักขโมย เก็บภาษีอากรได้มากขึ้น อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้านมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

คำสำคัญ: พุทธเศรษฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ระบบบริหารราชการแบบใหม่ ในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และเพื่อพัฒนาระดับจิตใจของผู้นำและประชาชน โดยมีต้นแบบยุทธศาสตร์การปฏิรูปเศรษฐกิจการเมือง แบบยั่งยืนตามหลักกฏทันตสูตรในพระพุทธศาสนา

This article is intended to develop a new administrative system in the economy, the ASEAN Economic Community (AEC) and to improve the level of leadership and the public psyche. By master strategist, political economic reforms. Sustainable principles of kut dental formula in Buddhism.

* คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง E-mail: Supatra.rs.303@gmail.com

** อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ หน่วยงานบริการคณะสังคมศาสตร์ พุทธมณฑลจันทบุรี, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, E-mail: buddha_mcu16@hotmail.com

Abstract

The purpose of this article is to reflect ‘The Buddhist Economics’ which detailing the principle economic for Economic Community development, an evolved affair of state service which strengthen the financial economy of the country. Also drive towards a higher efficiency and effectiveness of the economic capability, even the justice strategy to improve the area of the social inequality and political unity. In a different dimension, this platform is extending the permission for people to access the financial fund for business start up to uplift their quality of living and accelerate the entire country’s economy. ASEAN economic community aims to establish the community for the economy and trading assembly and cooperation among member countries for sustainable development and increase the trading capability against other countries in the international scale.

Keywords: Buddhist Economics, Political Economy, Economic Development

1. บทนำ

ปัจจุบันเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว และมีความซับซ้อน กระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่องค์กรต้องเผชิญ เนื่องจากปัจจัยที่เกิดจากการก้าวกระโดดของเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม และความซับซ้อนของระบบเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานทั้งภายในและภายนอกองค์กร ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป และในปัจจุบัน “ประชาคมอาเซียน (Association of South East Asian Nations : ASEAN)” ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคมไทย มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยที่หน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน ได้ให้ความสำคัญกับการปรับตัวอย่างแข็งขัน โดยกำหนดนโยบายการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ผลของวิกฤตเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2553 ทำให้เชื่อว่า จะทำลายอำนาจนำและความชอบธรรมของแนวนโยบายเสรีนิยม ตลอดจนอำนาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทางลัทธิอุดมการณ์ความเชื่อที่เคยเป็นลัทธิที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้กับนักเศรษฐศาสตร์ทั้งหลาย (เกษียณ เตชะพีระ, 2555, น.167-169)

แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการวิพากษ์เศรษฐศาสตร์แบบนีโอคลาสสิก ซึ่งเน้นการบริโภคเพื่อความพึงพอใจสูงสุด นำมาซึ่งความขัดแย้งทางสังคม และการทำลายสิ่งแวดล้อม จึงมีการเสนอแนวคิดทางเลือก ซึ่งมีรากฐานอยู่บนจริยธรรมมุ่งเน้นการบริโภคแบบพอดี เพื่อความสุขสูงสุด มีการควบคุมตนเองให้เป็นอิสระปลอดภัยไปจากอำนาจของกิเลส และสามารถข่มตนเอง ข่มใจ ให้เกิดปัญญาในการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า รู้จักทุกข์ รู้เท่าทันทุกข์และมีความสุขตามอัตภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541, น.78)

จะเห็นได้ว่า ในหลายทศวรรษขณะที่ทั่วโลกต่างประสบวิกฤตการณ์จากการมุ่งพัฒนาตามเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างไม่ลืมหูลืมตา ยังผลให้เกิดความลึกลับในโครงสร้างทางสังคม การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ตลอดจนความล้มเหลวทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงทำให้เกิดการตั้งคำถามและวิพากษ์เกี่ยวกับทฤษฎี หรือแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และสภาพสังคม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่ส่วนใหญ่มีต้นกำเนิดของจากประเทศฝั่งตะวันตก โดยนักวิชาการหลายท่านได้เล็งเห็นความผิดพลาดและความลึกลับอันเกิดจากการนำแนวคิดแบบตะวันตกมาใช้โดยไม่มีการประยุกต์ให้เข้ากับพื้นฐานแนวคิดและวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคม จึงได้มีการเสนอทางออกให้กับการพัฒนาประเทศขึ้นใหม่ โดยกลับมาพิจารณาและดำเนินการตามแนวคิดแบบ “พุทธศาสนา” ซึ่งเป็นแนวคิดและวิถีปฏิบัติดั้งเดิมของสังคมไทย เพื่อนำสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมประเทศอย่างยั่งยืน

2. ประชาคมเศรษฐกิจ

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations : ASEAN) หรือประชาคมอาเซียน เป็นเป้าหมายการรวมตัวกันของประเทศสมาชิกอาเซียน 10 ประเทศ ประกอบด้วย ไทย พม่า ลาว เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ กัมพูชา และ บรูไน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและขีดความสามารถการแข่งขันของอาเซียนในเวทีระหว่างประเทศ รวมถึงให้อาเซียนมีความแข็งแกร่ง มีภูมิคุ้มกันที่ดี ในการรับมือกับปัญหาใหม่ ๆ ระดับโลก

ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) คือการรวมตัวของกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน ทั้ง 10 ประเทศ ให้เป็นชุมชนที่มีความแข็งแกร่ง สามารถสร้างโอกาสและรับมือกับสิ่งท้าทาย ทั้งด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ โดยสมาชิกในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น และสมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ประภัสสร เทพชาตรี 2554 : 29-70) ซึ่งประชาคมอาเซียนประกอบด้วยเสาหลัก 3 เสา ได้แก่

1. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community-ASC) มุ่งให้ประเทศในภูมิภาคอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีระบบแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น การเคารพในเอกราชและอธิปไตยของกันและกัน หลักการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของประเทศอื่น การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี การไม่ขู่หรือใช้กำลังในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง รวมทั้งความร่วมมือต่อต้านการก่อการร้าย และภัยคุกคามความมั่นคงในรูปแบบใหม่ ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด และปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ

2. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) การจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจ ที่เรียกว่า ตลาดร่วมอาเซียน โดยมีองค์ประกอบ คือ การไหลเวียนอย่างเสรีของสินค้าบริการ การลงทุน แรงงานฝีมือ และสำหรับการเปิดเสรีทางการค้า นั้น จะเน้นการลดภาษีลงให้เหลือ 0 เปอร์เซ็นต์ และการขจัดอุปสรรคที่ไม่ใช่ภาษี เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจและการอำนวยความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน อันจะทำให้ภูมิภาคมีความเจริญรุ่งเรืองและสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในประเทศอาเซียน

3. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community – ASCC) สำหรับการเป็นประชาสังคมและวัฒนธรรม มีเป้าหมายหลักที่จะทำให้เกิดประชาคมอาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง และมีสังคมที่รับผิดชอบ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและก่อให้เกิดเอกภาพ โดยเสริมสร้างอัตลักษณ์ร่วมกัน และทำให้เกิดเป็นสังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่และสวัสดิการของประชาชนดีขึ้น

ประเทศอาเซียนเกิดจากการร่วมมือร่วมพลังกัน ลงนามช่วยเหลือกันและกันเป็นการพัฒนาสู่ความเจริญด้วยกันทั้ง 10 ประเทศ มีคำขวัญหรือสโลแกนว่า “สิบชาติ หนึ่งอาเซียน” (ว.อำพรธณ, 2555, น. 41) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (เออีซี) เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) เนื่องจากสมาชิกอาเซียนเห็นว่า ปัจจุบันอาเซียนมีจำนวนประเทศ 10 ประเทศ มีประชากรกว่า 600 ล้านคน ดังนั้น ถือเป็นเศรษฐกิจภูมิภาคขนาดใหญ่ จึงควรร่วมมือกัน เพื่อทำให้อาเซียนมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ มากขึ้น เหตุนี้เอง อาเซียนจึงกลายสภาพเป็นเออีซีในที่สุด อย่างไรก็ตาม อนาคตข้างหน้า เออีซี มีแนวโน้มขยายเป็นอาเซียน +3 คือ เพิ่ม จีน เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น ก่อนที่จะเป็น อาเซียน +6 โดยเพิ่ม จีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอินเดีย

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ซึ่งสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศนั้น ๆ มีความสำคัญอย่างที่สุดในการเชื่อมโยงกับความคืบหน้าของเศรษฐกิจ ที่จะเกิดจากความร่วมมือกันของแต่ละประเทศ (กฤษชนก สุขสถิตย์, 2555, น. 11) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) AEC หรือ ASEAN Economic Community ประชาคมเศรษฐกิจ

อาเซียน เป็นเป้าหมายการรวมตัวกันของประเทศสมาชิกอาเซียน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับคู่ค้า และเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจระดับโลก รวมถึงมีการยกเว้นภาษีสินค้าบางชนิดให้กับประเทศสมาชิก ส่งเสริมให้ภูมิภาคมีความเจริญมั่งคั่ง มั่นคง ประชาชนอยู่ดีกินดี เป้าหมายหลักของการร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้ระบุไว้ในหมวดที่หนึ่งของกฎบัตรอาเซียน คือเพื่อสร้างตลาดและฐานการผลิตเดียวที่มีเสถียรภาพ มั่งคั่ง มีความสามารถในการแข่งขันสูง และมีการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีการอำนวยความสะดวกทางการค้าและการลงทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการเคลื่อนย้ายอย่างเสรีของสินค้า บริการ และการลงทุน การเคลื่อนย้ายที่ได้รับความสะดวกของนักธุรกิจ ผู้ประกอบวิชาชีพ ผู้มีความสามารถพิเศษและแรงงาน และการเคลื่อนย้ายอย่างเสรียิ่งขึ้นของเงินทุน

3. เศรษฐศาสตร์การเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

รูปแบบการปกครองพิเศษในสมัยพุทธกาล เรียกว่า พรหมไทย หมายความว่า พระราชาทรงมอบรางวัลพิเศษให้ หรือของอันพรหมประทาน ของให้ที่ประเสริฐสุด หมายถึง ที่ดิน หรือบ้านที่พระราชทานบำเหน็จให้ ได้แก่ หมู่บ้านชาลุมัต เป็นการแยกปกครองอิสระต่างหากจากแคว้นมคธ โดยพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานปูนบำเหน็จให้ เรียกได้ว่า เป็นการกระจายอำนาจ (Decentralize) ซึ่งรัฐบาลกลางได้มอบให้ไปจัดการหรือดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ภายในท้องถิ่นด้วยตนเอง (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2552: น. 89-90) พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอตัวอย่างของการแก้ปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเสนอสาเหตุของตัวสาเหตุที่แท้จริง ตลอดจนแนวทางการแก้ปัญหาแบบยั่งยืนเอาไว้ใน “กฎทันทสูตร” ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนนำมาเสนอเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ (Best Practice) เพื่อจะได้ถอดบทเรียนสำคัญในการแก้วิกฤติการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเมืองและเศรษฐกิจ และตอบคำถามที่ว่า ในพระสูตรดังกล่าวนี้ ได้นำเสนอหลักการที่ว่า “เศรษฐศาสตร์การเมือง Political economy” เอาไว้อย่างไร ผลจากการศึกษา พบว่าการดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ ในกฎทันทสูตร เป็นการนำเสนอแนวทางการปฏิวัติแนวความคิดทางเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับแนวความคิดการเมืองแบบธรรมาธิปไตย จะเห็นได้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ถือว่าเป็นส่วนเติมเต็มให้คำนิยามหรือคำจำกัดความของ “เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก” ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในแง่มุมหรือมิติของความหมายต่อความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจมากขึ้น เป็นเศรษฐศาสตร์ที่พิจารณาถึงความรู้สึก ความเอื้ออาทรของมนุษย์ต่อผู้อื่นด้วยจิตใจที่มีโลกทัศน์ เปิดกว้าง และเห็นความจริงแท้มากยิ่งขึ้น อันเป็นปัจจัยที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักละเลยความหลากหลายของมนุษย์ เพราะมนุษย์มิได้เหมือนกันหมดตามข้อสมมติฐานที่เศรษฐศาสตร์ตั้งเอาไว้และด้วยฐานความคิดและมุมมองความเข้าใจที่แตกต่างกันระหว่าง “เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก” และ “พุทธเศรษฐศาสตร์” นี้เอง ส่งผลให้คำนิยามของ “เศรษฐศาสตร์” ในกรอบแนวคิดของพุทธเศรษฐศาสตร์แตกต่างจากมุมมองของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักทั่วไป

พุทธเศรษฐศาสตร์ มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยหลักสัมมาอาชีวะ รวมถึงผลที่เกิดขึ้นในทางที่เกื้อกูลต่อมนุษย์และสังคม ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในทางตรงกันข้าม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เศรษฐศาสตร์กระแสหลักพุ่งเล็งไปที่ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง และมีจุดเน้นอยู่ที่การสร้างกำไรสูงสุด ด้วยการผลิตให้มากที่สุด ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด และผลกำไรสูงสุด ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตหลัก และถือว่าเป็นปัจจัยที่

สำคัญที่สุดในกระบวนการผลิต หรือเป็นวิธีการผลิต (mode of production) ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2548, 59-60) ได้ชี้ว่า การสร้างความพร้อมทางเศรษฐกิจ เป็นภารกิจสำคัญที่ต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย โดยให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือ ให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงาม จึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต

ห่วงโซ่ที่เชื่อมสังคมมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขท่ามกลางความแตกต่างทางพหุวัฒนธรรม (Multi-Culture) คือ “ระบบการเมือง” (Political System) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการเมืองเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะ (Public Policy) เพื่อให้กลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมสามารถเข้าถึงโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์และความต้องการด้านปัจจัย 4 แต่การที่จะดำเนินการจัดการผลประโยชน์ด้านทรัพยากรได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยตัวแปรด้านอำนาจทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554, น.4)

เศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ได้รับการนำมาใช้ก่อนคำว่า เศรษฐศาสตร์ (Economics) จะเห็นว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองในสมัยแรกเป็นความพยายามแยกให้เห็นว่าการปกครองเมือง (Political) มีความแตกต่างจากการปกครองแบบเดิม ซึ่งคำว่า Economy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก แปลว่า การจัดสรรครัวเรือน การเพิ่มคำว่า “Political” เข้าไปอาจหมายถึง การจัดสรรในแบบที่แตกต่างไปจากครัวเรือนทั่วไปเป็นแบบเมือง ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในสมัยนั้น โดยที่การศึกษาจะเกี่ยวกับการดำเนินงานและการผลิตที่บริหารโดยรัฐ ที่ขับเคลื่อนด้วยพลังของระบบทุนนิยมที่เพิ่งเกิดใหม่และมีบทบาทมากขึ้น

เศรษฐศาสตร์การเมือง ได้รับการจัดเป็นระบบความคิดที่ชัดเจนในคริสต์ศตวรรษ ที่ 17 ซึ่งเป็นช่วงของการต่อสู้ระหว่างทุนนิยมกับศักดินานิยมในยุโรป และได้มีการนำมาใช้เป็นครั้งแรกในอังกฤษ สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อแทนที่แนวคิดสำนักธรรมชาตินิยม (Physiocracy) ของฝรั่งเศส งานเขียนเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองชิ้นแรกๆ ได้แก่ The labor theory of value (ซึ่งเริ่มโดย จอห์น ล็อก), พัฒนาต่อโดย ออดัม สมิธ ซึ่งเป็นบิดาของวิชาเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ และวิเคราะห์ต่อในเชิงวิพากษ์โดยคาร์ล มาร์กซ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 การที่วิชาเศรษฐศาสตร์ในแบบกระแสหลักได้เฟื่องฟูจนถึงขีดสุด จึงทำให้คำว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง ได้รับการแทนที่ด้วย คำว่า เศรษฐศาสตร์ และทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์ที่เวลานั้น ก็มีการใช้แนวคิดในเชิงองค์รวมน้อยลง เนื่องจากพยายามที่จะทำให้เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่สามารถตัดออกจากอารมณ์ ความรู้สึกทางวัฒนธรรม สังคมและการเมือง เพื่อให้วิชาดังกล่าวมีความคิดเป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นเป็นผลทำให้เศรษฐศาสตร์กลายเป็นสาขาวิชาที่ไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาของสังคม การเมืองหรือวัฒนธรรมได้อย่างรอบด้านเท่าที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตาม ออดัม สมิธ เห็นว่า วิธีการสร้างความมั่งคั่งให้กับประชาชนและประเทศชาตินั้น ไม่ได้มาจากการสะสมเงินตราและการค้าระหว่างประเทศผ่านการช่วยเหลือของรัฐแบบที่พาณิชย์นิยมได้นำเสนอไว้ ออดัม สมิธ กล่าวว่า การสร้างความมั่นคงให้กับประเทศชาติและประชาชนนั้นอยู่ที่การผลิต และประสิทธิภาพในการผลิต ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละประเทศ ในการใช้และพัฒนาแรงจูงใจ เพื่อให้คนทำงานหรือผลิตผลมากขึ้น รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยีและทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ เพื่อการแข่งขันกันในตลาดการค้าเสรีทั้งใน

ประเทศและระหว่างประเทศ งานเขียนของอดัม สมิท ดังกล่าวนี้ ได้กลายมาเป็นแนวคิดหลักที่สำคัญในการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมุขนิม และมีอิทธิพลต่อการศึกษาเศรษฐศาสตร์นานกว่า 100 ปี ในการศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนี้ดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำ เพื่อให้เกิดทักษะและประสิทธิภาพการผลิต
2. แนวความคิดเกี่ยวกับความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ เพื่อเน้นให้ผู้ผลิตได้เปรียบ การได้เปรียบของผู้ผลิตเชิงเปรียบเทียบ จะช่วยลดต้นทุนในการผลิตให้ต่ำ เพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดได้ดีขึ้น

อี เอฟ ชูมาคเกอร์ (1973) บิดาแห่งเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Economics) ที่หลายๆ คน เชื่อว่าเป็นทางเลือกใหม่ที่อยู่บน “ทางสายกลาง” ระหว่างเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ผลงานทางวิชาการของอี เอฟ ชูมาคเกอร์ มีหลายชิ้น เช่น Good Work, A Guide for the perplexed และที่โด่งดังที่สุดที่ติดอันดับ 100 หนังสือที่สำคัญที่สุดในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ “Small is beautiful” โดยเฉพะบทที่ 4 ที่ชื่อว่า Buddhist Economics ที่ขึ้นต้นว่า “การดำรงชีพอย่างถูกต้อง เป็นคำสอนที่สำคัญข้อหนึ่งของพระพุทธเจ้า ในมรรคมีองค์ 8 ดังนั้น จึงเป็นที่ชัดเจนว่าต้องมีบางสิ่งที่เราเรียกว่า เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ”

นักเศรษฐศาสตร์ถูกสอนว่าไม่ควรจะยุ่งกับนักการเมือง การตัดสินใจเป็นเรื่องของนักการเมืองที่จะต้องทำหน้าที่ในฐานะผู้ที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชนให้มีหน้าที่ ในการตัดสินใจ โดยที่นักเศรษฐศาสตร์มีสถานะภาพเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ได้รับอำนาจหน้าที่ ให้ทำเช่นนั้น ส่วนการตัดสินใจของนักการเมืองนั้นมีความหมายต่อไปอีกว่า การตัดสินใจดังกล่าวก็ควรจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ เพราะในที่สุดนักการเมืองได้รับการเลือกมาจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ นักการเมืองจึงจะต้องนึกถึงผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ เพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจ ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นนักเศรษฐศาสตร์ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องห่วงใยการทำหน้าที่ของนักการเมือง เพราะการคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ อยู่แล้ว ถึงแม้จะใช้คำที่ต่างกันของนักเศรษฐศาสตร์ที่เรียกว่าสวัสดิการของสังคมสูงที่สุดนั้น ก็น่าจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าผลประโยชน์สูงสุดของประชาชนเป็นส่วนใหญ่ (อภิชัย พันธเสน, 2552)

พุทธเศรษฐศาสตร์ มีลักษณะที่สำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

- 1) พุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมุ่งที่ความพอดีหรือความสมดุล สมดุลในแง่หนึ่งก็คือการบริโภค เพื่อสนองหรือบำบัดความต้องการ จะทำให้เกิดความพอดี ส่วนเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน เป็นการบริโภคที่ตอบสนองความต้องการไม่รู้จบ เพราะมีความต้องการไม่จำกัด แต่ทางพระพุทธศาสนามีหลักของความพอดี มีปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ และทำให้เกิดความพึงพอใจ

- 2) พุทธเศรษฐศาสตร์ มีลักษณะที่สำคัญที่ถือว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่างเป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือเป็นกิจกรรมในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ไปด้วยในตัว ไม่ว่าจะเป็นการบริโภค การตลาด การแลกเปลี่ยน การค้าขายด้วยเงินตรา โดยภาพรวมกิจการในการดำเนินชีวิตทุกอย่างในภาพรวมของมนุษย์ในด้านวัตถุ ที่จะส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดี และเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จะเห็นได้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ มีส่วนส่งเสริมคุณภาพชีวิต เพื่อจุดมุ่งหมายในการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีโอกาสและความพร้อมในการที่จะเข้าถึงสิ่งที่ตั้งงาม สิ่งทีประเสริฐทีชีวิต จะพึงได้รับยิ่ง ๆ ขึ้นไป

หลักเศรษฐศาสตร์การเมืองตามหลักกฏทันตสูตร (พระภวนา วรียคุณ, 2547: 1-3) เป็นการสนทนธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคเจ้ากัฏกฏทันตพราหมณ์ โดยกฏทันตพราหมณ์เข้าไป เฝ้า เพื่อทูลขอคำอธิบายจากพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายยกตัวอย่างรูปแบบ การบริหารบ้านเมืองของพระเจ้ามหาวิชิตรราช ซึ่งประสบความสำเร็จในการปกครองบ้านเมือง จนพสกนิกรมีความร่มเย็นเป็นสุข เนื้อหาในพระสูตรมีกลุ่มเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ทั้งในระดับล่าง และระดับบน เป็นการมุ่งเป้าปฏิรูปเศรษฐกิจ เพื่อเป็นการปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคนและ เพื่อจัดความยากจนของแผ่นดิน โดยมุ่งเป้าไปที่ประชากร 3 กลุ่มระดับล่าง คือ

1. กลุ่มเกษตรกร ได้แก่ ชาวไร่ ชาวนา ผู้ทำการเกษตรและกสิกรรม
2. กลุ่มพ่อค้าย่อย ได้แก่ พ่อค้า แม่ค้า ผู้ประกอบอาชีพอิสระทั้งหลายในระดับล่าง
3. กลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อย และผู้รับจ้างในวงราชการ

จากการทำตามคำแนะนำดังกล่าว ทำให้ประชาชนต่างขวนขวายในกิจการงานของตนมากขึ้น ไม่มีโจรผู้ร้าย บ้านเมืองสงบสุขเรียบร้อย ไม่มีการเบียดเบียนกัน และภาษีอากรเข้าพระคลัง มากขึ้น ส่วนกลุ่มเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ระดับบน คือ การแสวงหาการมีส่วนร่วมของกลุ่มอิทธิพล 4 กลุ่มใหญ่ในแผ่นดิน ซึ่งในยุคนั้นได้กล่าวถึงบรรดาเจ้าผู้ครองนครเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับพระเจ้ามหา วิชิตรราช บรรดาอำมาตย์ราชบริพารผู้ใหญ่ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาล ถ้าหากจะ ประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยกับบ้านเมืองในปัจจุบัน น่าจะเทียบได้กับกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง 4 กลุ่มในระดับบน คือ

1. กลุ่มนักการเมือง ได้แก่ กลุ่มนักการเมืองระดับชาติที่เป็นตัวแทนประชาชนในแต่ละ ท้องถิ่น สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นักการเมืองในทุกระดับ ซึ่งมีบทบาทสำคัญใน การตัดสินใจปัญหาสำคัญและอนาคตของบ้านเมือง

2. กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ได้แก่ ข้าราชการทหาร ตำรวจ พลเรือนในระดับสูง ตั้งแต่ ระดับกระทรวง อธิบดี ผู้ว่าราชการ ผู้บัญชาการทหารทุกเหล่า เสนาธิการ ผู้ว่ากร และผู้อำนวยการ รัฐวิสาหกิจ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มผู้รับนโยบายไปปฏิบัติ

3. กลุ่มผู้นำทางความคิด นักวิชาการใหญ่ สื่อมวลชนใหญ่ ในอดีตคือกลุ่มพราหมณ์ มหาศาล ปัจจุบันเป็นสถาบันทางความคิดที่มีบทบาทถ่วงดุลอำนาจรัฐ ชี้นำประชาชน ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการ นักคิดในสังคม ปัจจุบันนิยมเรียกว่า NGO (Non-Government Organization)

4. กลุ่มพ่อค้าคหบดีใหญ่ ซึ่งทุกยุคทุกสมัยจะมีพ่อค้าที่ทรงอิทธิพล เพราะมีทรัพย์สินมหาศาล มีอำนาจ มีบริวาร กลายเป็นบุคคลสำคัญของแผ่นดินที่จะมองข้ามไปไม่ได้ จะต้องได้รับความร่วมมือ ด้วย

จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ทางรัฐศาสตร์ในการปกครองประเทศยุคพระเจ้ามหาวิชิตรราช ถือเป็นต้นแบบของการเปลี่ยนแปลงเจตคติ แนวคิดของการปกครองแบบธรรมรัฐ ทีปัจจุบันเขียนเป็น ทฤษฎีใหม่ของตะวันตกทีเรียกว่า “Good Governance” นั่นคือ การบริหารราชการแผ่นดินให้มี

ประสิทธิภาพประสิทธิผล จะต้องประกอบด้วยหลักคุณธรรม หลักนิติธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วมหลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ทรงทำสงครามได้ชัยชนะจนได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล จึงทรงประสงค์จะทำพิธีบูชาัญญเพื่อความสุขสวัสดิแก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ ซึ่งพรหมณ์บุโรหิตได้ถวายวิธีที่จะกำจัดเสี้ยนหนาม คือ โจร ต้องอาศัยวิธีการ (พระภวนาวินัยคุณ, 2547: 28-29) ดังต่อไปนี้

1. ขอให้พระองค์พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมือง ผู้ชะมักเขม่นในเกษตรกรรม และเลี้ยงปศุสัตว์ในบ้านเมืองของพระองค์
2. ขอให้พระองค์พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ชะมักเขม่นในพาณิชย์กรรม ในบ้านเมืองของพระองค์
3. ขอให้พระองค์พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็ง ในบ้านเมืองของพระองค์

จะเห็นได้ว่า เมื่อทำได้ทั้ง 3 ประการนี้แล้ว พลเมืองเหล่านั้น จักชวนชวายเป็นหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ และจักมีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ในบ้านเมือง ก็จะอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน เรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนการฆ่าสัตว์บูชาัญญให้ เป็นสังคมเคราะห์อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม นักวิจัยมหาวิทยาลัยบริติชโคลัมเบีย ร่วมกับวิทยาลัยธุรกิจมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard business school) ได้ทำการทดลองเรื่องความสุขจากการให้ โดยสำรวจชาวอเมริกันกว่า 630 คน พบว่า พวกเขารู้สึกเป็นสุขอย่างวัดได้มากขึ้น เมื่อได้แจกเงินให้กับคนอื่น ศาสตราจารย์เอลิสเบธ ดันน์ กล่าวว่า “มันไม่สำคัญว่า คนเราหาเงินได้มากเท่าไร หากแต่คนที่มีโอกาสให้เงินช่วยเหลือคนอื่น ต่างบอกรู้สึกเป็นสุขมากขึ้น โดยแม้คนที่เอาเงินไปใช้จ่ายเรื่องของตนเองก็ไม่เกิดความรู้สึกเช่นนี้” การให้จึงเป็นกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งช่วยให้มนุษย์ได้นำความพึงพอใจของผู้อื่น มาใส่ไว้ในสมการหรือบัญชีความสุขของตนเอง และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นก็คือ ความสุขเพิ่มขึ้นของทั้งผู้ให้และผู้รับ (เดซรีต สุขกำเนิด, 2550, น.96)

สุชีพ ปุญญาอนุภาพ (2540) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อพระสูตร คือ ฎฐทนต์สูตร เอาไว้อย่างน่าสนใจว่า “พระพุทธเจ้าทรงสอนรัฐศาสตร์แบบเสริมเศรษฐกิจในการทรงแสดงธรรมแก่ฎฐทนต์พรหมณ์ นักปกครองผู้หนึ่งของแคว้นมคธ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ลดอาชญากรรม ด้วยเพิ่มการจัดเศรษฐกิจให้ดี ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีรายได้ มีความเป็นอยู่ดี เป็นการนำเรื่องเศรษฐกิจมาช่วยในการปกครองด้วย” สอดรับกับอดีตศักดิ์ ทองบุญ (2554) ที่ชี้ว่า “แนวคิดในฎฐทนต์สูตรเป็นการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติแนวความคิดทางเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาเศรษฐกิจขั้นมูลฐานที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางการเมืองแบบ ธรรมาธิปไตย” คำถามมีว่า “แนวคิดในฎฐทนต์สูตรได้นำเสนอหลักการและแนวทางดังกล่าวอย่างไร” จึงทำให้นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มองว่า ควรนำพระสูตรดังกล่าวนี้มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยในปัจจุบัน และประชาคมอาเซียน

ยุทธศาสตร์แห่งการเอาชนะใจกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลทางบ้านเมืองทั้ง 4 กลุ่ม (พระครู โสภณปริยัติสุธี, 2552: 93) คือ เจ้าผู้ครองนคร อำมาตย์ราชบริพาร พราหมณ์มหาศาล และคหบดี ผู้มั่งคั่ง ถือเป็นการสร้างต้นแบบให้เกิดความ ร่วมใจ เห็นอุดมการณ์ของบ้านเมืองเป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน คือ การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้ยากไร้แต่ละคนต้องช่วยตนเองให้ได้ ต้องใช้ความรู้ ความสามารถให้เต็มที่ หนีความยากจน ด้วยวิธีการกระจายความมั่งคั่งสู่บุคคลระดับล่าง เพื่อเป็น การลดช่องว่างระหว่างผู้มีทรัพย์สิน ผู้มั่งคั่งสู่บุคคลระดับล่าง กับกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสระดับล่าง ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของแผ่นดิน เรียกว่า เป็นการบริหารบ้านเมืองสมัยใหม่ ที่สอดคล้องกับหลัก รัฐประศาสนศาสตร์ยุคใหม่ ที่วางยุทธศาสตร์ในเชิงรุก แทนที่การตั้งรับ มีรื่อให้ประชาชนเดือดร้อน ก่อนแล้วยกขบวนมาร้องต่อบ้านเมือง เป็นการแก้ที่ต้นเหตุ และปรับเจตคติคนทั้งเมือง เป็นการปฏิรูป เศรษฐกิจ โดยใช้หลักรัฐศาสตร์เชิงพุทธ ที่ปฏิรูปตั้งแต่ความคิดของผู้นำแผ่นดิน คือ กษัตริย์ ไปจนถึง บรรดาเจ้าผู้ครองเมือง อำมาตย์ราชบริพาร พราหมณ์มหาศาล คหบดีมหาศาล และผลของการปฏิรูป ทำให้เกิดความกินดีอยู่ดีกับประชาชนส่วนใหญ่ระดับล่าง คือ เกษตรกร ข้าราชการชั้นผู้น้อย พ่อค้า วาณิช และคนทำมาหากินสุจริตทั่วแผ่นดิน แม้พระเจ้ามหาวิชิตราช จะทรงเป็นมหากษัตริย์แบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่ ก็ต้องได้รับการรับรองจากเสนาอำมาตย์ก่อน จะเห็นได้ว่า พราหมณ์ปุโรหิต เป็นเสมือนองคมนตรี เจ้าพิธีกรรม เสนาธิการในคนๆ เดียว มีสิทธิ์ใน การเสนอความคิดเห็นโดยมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองทุกมิติ อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน (Basic Rights or Fundamental Rights) และสิทธิของพลเมือง ทั้งนี้ พระองค์ทรงให้ประชาชนมี ส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) และกิจกรรมของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ กอดัน หรือโน้มน้าวให้รัฐบาลผู้นำ ผู้กำกับนโยบาย ผู้มีอำนาจ หรืออิทธิพลต่อทุกกระบวนการ ทางการเมือง การปกครอง มีความเห็นหรือตัดสินใจร่วมกัน

4. วิเคราะห์พุทธเศรษฐศาสตร์: หลักเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อการพัฒนาประชาคมเศรษฐกิจ อย่างยั่งยืน

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) ที่ได้จัดตั้งประชาคม เศรษฐกิจ โดยมีองค์ประกอบ คือ การไหลเวียนอย่างเสรีของสินค้าบริการ การลงทุน แรงงานฝีมือ และเปิดเสรีทางการค้า เน้นการลดภาษี ขจัดอุปสรรคที่ไม่ใช่ภาษี เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ และการ เพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจระดับโลก อันจะทำให้ภูมิภาคมีความ เจริญมั่งคั่งและสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่น ๆ ได้ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในประเทศ อาเซียนนั้น มีความสอดคล้องกับหลักภูทนต์สูตร ที่มีแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพราหมณ์ ปุโรหิตได้เสนอวิสัยทัศน์ ในการพัฒนาบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า เกิดสันติสุขอย่างยั่งยืน โดยปฏิวัติความคิดที่จะทำลายล้างอาชญากร มาเป็นการส่งเสริมอาชีพหรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์ การเมือง (Political Economics) โดยชี้ให้เห็นถึงความผูกพันกันอย่างชัดเจน ระหว่างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม กล่าวคือ ด้านการเมือง เมื่อผู้นำต้องการให้เกิดความผาสุกหรือการกินดีอยู่ดีของ ปวงชน ต้องวางนโยบายคือกำหนดทิศทาง โดยเน้นเศรษฐกิจเป็นตัวนำ ดังนั้นนโยบายด้านเศรษฐกิจของ รัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ที่มีการตั้งเป้าหมายว่า ต้องมีการปรับเปลี่ยน โครงสร้างด้านเศรษฐกิจให้ไปสู่ Value-Based Economy หรือ เศรษฐกิจที่ถูกขับเคลื่อนด้วย นวัตกรรม พื้นฐานการคิดที่สำคัญคือ เปลี่ยนแปลงจากการผลิตสินค้าโภคภัณฑ์ เป็นสินค้าเชิง

นวัตกรรม เปลี่ยนแปลงจากการขับเคลื่อนประเทศจากภาคอุตสาหกรรม เป็นการขับเคลื่อนจากเทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ และมีการเปลี่ยนแปลงจากการเน้นภาคการผลิตสินค้า เป็นการเน้นภาคบริการให้มาก และเป็นการวางรากฐานนโยบายทางด้านเศรษฐกิจในระยะยาว จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเริ่มต้นสำหรับ การพัฒนาประเทศให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้า เพื่อให้กลายเป็นประเทศที่มั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืนในที่สุด

ส่วนด้านเศรษฐกิจ แม้จะไม่ใช่เป้าหมายอันสูงสุดแต่ก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนมิใช่น้อยที่จะผลักดันคนให้ก้าวเดินต่อไป และด้านสังคม จากผลการพัฒนาเศรษฐกิจที่ฟื้นตัวแล้ว ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ เช่น การลักขโมย ปล้นชิงทรัพย์ คนเกียจคร้านซึ่งเป็นภาระสังคม เป็นต้น ก็ได้รับการแก้ไขทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยดีมีความสุข ไม่ต้องหวาดระแวงภัยต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและสังคม กลับมาดีอีกครั้ง ประชาชนหันมาชวนช่วยในการงานของตน ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักยภาพของตน และยิ่งสร้างค่านิยมที่ดีให้เกิดขึ้น กลายเป็นสังคมที่ยกย่องคนขยัน และคนดีที่ปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐาน นอกจากนี้ การยกเลิกการฆ่าสัตว์และการบังคับแรงงานให้ทำในสิ่งที่ไม่ต้องการนั้น ยังเป็นการไม่ลดทอนสิทธิ เสรีภาพของทุกชีวิต ซึ่งทุกชีวิตย่อมรักสุขเกลียดทุกข์ และรักตนยิ่งกว่าผู้ใด ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น เพราะความไม่เบียดเบียนทำให้เกิดสุข เมื่อยกเลิกการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนย่อมนำสันติสุขกลับคืนสู่สังคมได้ (คันสนีย์ ชุมพลบุญชร, 2559: 149)

การดำเนินนโยบายตามหลักการข้างต้น ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง และรัฐบาลที่จะได้รับผลกลับย้อนคืนมาในรูปแบบอื่น ๆ อีก กล่าวคือ ประชาชนจะขยัน (อุตสาหกรรม) ไม่เป็นโจร ปล้นชิงทรัพย์ ลักขโมย เก็บภาษีอากรได้มากขึ้น สังคมจะสงบสุข ประชาชน จะมีความสามัคคี ครอบครัวจะไม่แตกแยก อยู่อย่างปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การปฏิรูปแนวคิดตามหลักกฏทันตสูตร ส่งผลให้เกิดแนวคิดการบูชาญตามแบบพุทธขึ้นมา เพราะเป็นแบบพรหมณ์ ย่อมเคารพนับถือปฏิบัติตามพิธีกรรม ประเพณีและความเชื่อแบบศาสนาพรหมณ์ เช่น การบวงสรวงยัญพิธีกรรม การเคารพอ่อนวอนเทพเจ้า ส่วนผู้นำที่เป็นธรรม หรือธรรมราชาย่อมปฏิบัติตนในหลักธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดความถูกต้องเป็นเกณฑ์ (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2552: 100)

ในกฏทันตสูตรนี้ ทำให้ได้ทราบหลักพุทธโบายทางการสื่อสาร โดยตรงใช้กลยุทธ์การโน้มน้าวให้ผู้คนหันมาคิดใหม่ ทำใหม่ จากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่นิยมการฆ่าเพื่อบูชาญ มาเป็นการให้ชีวิตเพื่อบูชาญ จากการนำชีวิตสัตว์มาบูชาญกลายเป็นพืชผักธัญญาหารมาบูชาญแทน ส่งผลให้ระบบความคิด เรื่องการบูชาญของกฏทันตพรหมณ์เปลี่ยนไปในทิศทางที่ดีงามและก้าวพ้นกรอบความคิดเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ครั้นในเวลาจบพระธรรมเทศนา กฏทันตพรหมณ์ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ ยอมรับนับถือพระรัตนตรัย พร้อมประกาศปล่อยชีวิตสัตว์ต่าง ๆ ให้เป็นไทตามพุทธมตติจนเกิดผลที่ดีตามมาอีกหลายประการ คือ การเข้าใจถึงที่มาที่ไปและความหมายของการบูชาญ ดังนี้

1. วิธีการบูชาญที่แท้จริงคือการส่งเสริมอาชีพของผู้ได้ปกครอง
2. การไม่ต้องบูชาญด้วยเลือดเนื้อชีวิตของสัตว์ทั้งหลายอีกต่อไป

การบริหารจัดการเศรษฐกิจของพระเจ้ามหาวิชิตราช ที่ปรากฏในกฎทนต์สูตรนับได้ว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง ที่นอกจากจะเกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังเกิดการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดคือการพัฒนามนุษย์ ทั้งด้านพฤติกรรมและจิตใจให้อยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องชอบธรรม อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังศีลธรรมอันดีงาม ทำให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา กฎทนต์สูตรนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนระบบการจัดการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้อีกด้วย เพราะประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้น มีเป้าประสงค์ในการเปิดเสรีทางการค้าขาย การลงทุน แรงงานฝีมือ การลดภาษี และการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งในกฎทนต์สูตรนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว เมื่อ 2641 ปี ก่อนพุทธปรินิพพาน มีความเชื่อมโยงกันใน 3 ระดับ กล่าวคือ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพ ให้ทุกคนมีงานทำ มีความขยันในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ 2) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง ส่งเสริมด้านต้นทุนการผลิตในการประกอบพาณิชย์กรรม 3) การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมด้านอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่มีความขยัน ให้บริการประชาชนด้วยความเป็นธรรม

การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นทุนหรือเป็นปัจจัยในการที่จะไปพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ถ้ามนุษย์มีคุณภาพดี มีความรู้ ความสามารถดี เป็นแรงงานที่มีฝีมือ มีจิตใจดี เช่น ขยันหมั่นเพียรอดทน รับผิดชอบ ก็จะไปช่วยพัฒนาเศรษฐกิจได้ดี ดังนั้น เราต้องพัฒนามนุษย์ในฐานะเป็นมนุษย์ด้วยความมุ่งหมายว่าทำอย่างไรจะให้ เป็นมนุษย์ที่ดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์ที่มีความสุข เป็นมนุษย์ที่มีอิสรภาพ (สุกิจ ชัยมุสิก, 2553, น. 121)

การนำหลักการทางพระพุทธศาสนาและเศรษฐกิจศาสตร์มาประยุกต์เข้าด้วยกัน ก็เสมือนกับการทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันถึงลักษณะที่เป็นการทดลอง นำเสนอความคิดตามหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปของวิชาเศรษฐกิจศาสตร์ เช่น การเน้นการพึ่งตนเอง การเน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท การเน้นอหิงสา หรือการเน้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง การเน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต และมีมานะอดทน หรือสัมมาอาชีพะ การเน้นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความพยายามละกิเลสและความโลภ และการเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียดและเกรงกลัวการกระทำผิด (อภิชัย พันธเสน, 2544, น.716-748) โดยพุทธเศรษฐกิจศาสตร์เป็นชุดขององค์ความรู้ที่เน้นการอธิบายว่า สามารถนำประเด็นสำคัญในพุทธธรรมเหล่านี้ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และยังสามารนำไปประยุกต์ใช้กับทิศทางการพัฒนาประเทศโดยรวม

นอกจากนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาระบบการบริหารการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงยึดมั่นในหลักแห่งธรรมวิชัย คือ การชนะทางด้านจิตใจ เป็นชัยชนะอันสูงสุด เป็นชัยชนะแห่งธรรม ซึ่งเป็นต้นแบบของการเมืองใหม่ที่ใช้ธรรมนำหน้าอย่างแท้จริง ที่สามารถเข้าถึงวิถีแห่งสันติ อหิงสา ขันติธรรม และความสงบสุข โดยที่พระองค์ทรงบริหารราชการแผ่นดินภายใต้นโยบายธรรมวิชัย ซึ่งเป็นระบอบประชาธิปไตยเต็มที แต่เอนไปทางด้านปีตาทิปไตย คือ ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ประดุจพ่อปกครองลูก หรือทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ สวัสดิการสังคม ทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคม

สงคราม สร้างศิลาจารึกสื่อสารเสริมธรรม ประกาศหลักการแห่งเสรีภาพ แลกเปลี่ยนที่เป็นนโยบายของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอนประชาชน แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์เป็นทูตแห่งธรรมในการเผยแผ่พระธรรม โดยพระองค์ก็เสด็จธรรมยาตราไปยังพุทธสถานทุกแห่งเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำสงครามทำลายล้างอย่างยัดเยียดกับแคว้นกาลิงคะ ปัจจุบันคือรัฐ โอริสสา ทรงเอาชนะแคว้นกาลิงคะ ซึ่งเป็นแคว้นสุดท้ายที่พระองค์ทรงพิชิตได้ เป็นสงครามครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด แต่ชัยชนะนั้นกลับสร้างความสลดสังเวชพระทัยแก่พระองค์ ซึ่งทำให้พระองค์ได้รับสมัญญานามว่า จันตาโคกราช คือ พระเจ้าอโศกผู้โหดเหี้ยม แต่หลังจากที่พระองค์หันมานับถือวิถีแห่งสันติและเมตตา จึงทรงประกาศละเลิกสงครามวิชัยหันมาดำเนินนโยบายเดชาภาพแบบ “ธรรมวิชัย”

ด้วยรัฐประศาสนนโยบายนี้เอง จึงทำให้พระองค์ทรงเป็นต้นแบบของการเมืองใหม่ที่ใช้ธรรมนำหน้า หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้นำโลกไปสู่ความเมตตา กรุณา อหิงสา และสันติภาพ ด้วยวิถีทางแห่งความสงบสุข และพระองค์ทรงสร้างโรงงาน โรงพยาบาลสำหรับคนและสำหรับสัตว์ รวมทั้งทรงสร้างสวนสาธารณะ สะพาน บ่อน้ำสาธารณะทั่วไป ทุกหนทุกแห่งในพระราชอาณาจักร โดยเฉพาะการสร้าง “อโรคยศาลา” หรือ “อาโรคยศาลา” นั้น นับเป็นแนวคิดที่ใหม่และก้าวหน้าที่สุดในสมัยนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปกครองอาณาจักรปกครองแบบพ่อปกครองลูก (Paternalist) เรียกว่า ปิตาธิปไตย (Paternalism) คือ ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ซึ่งการปกครองด้วยระบบ “พ่อปกครองลูก” นั้น ประเทศไทยในยุคสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก็ทรงมีพระราชจริยาวัตร เช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นประจักษ์พยานอยู่ เพราะลักษณะการปกครองสุโขทัยในระยะแรกนั้น เป็นการปกครองแบบนครรัฐ คือ แต่ละเมืองมีการปกครองเป็นอิสระ มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ไม่มีศูนย์กลางการปกครอง มีการศึกสงครามเพื่อความมั่นคง หรือขยายอำนาจทางการเมือง ส่วนการปกครองพลเมืองใช้ระบบพ่อปกครองลูก ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมปกครองไพร่ฟ้า ทำให้ประชาชนอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข พลเมืองมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ (ศิริวรรณ คุ่มให้, 2547, น. 14)

จะเห็นได้ว่า การเมืองการปกครองในกรุงสุโขทัย มีการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ให้ราษฎรอยู่ดีกินดีและระงับการเบียดเบียน เช่น ยึดทรัพย์ผู้อื่นมาเป็นของตน หรือการเก็บภาษีอากรอันเป็นภาระหนัก โดยนัยนี้ การปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น จึงเป็นแบบพ่อปกครองลูก โดยอาศัยคำที่เรียกกษัตริย์ว่า “พ่อขุน” ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงอนุญาตให้ไพร่ฟ้าถวายฎีกา โดยวิธีไปตีกระดิ่งที่แขวนไว้ที่ปากประตูได้ แสดงให้เห็นว่า เป็นแบบพ่อปกครองลูกจริง ๆ (อุดม เขียววงศ์, 2006 : น. 103)

5. บทสรุป

พุทธเศรษฐศาสตร์การเมืองตามหลักภูทนต์สูตร เป็นรัฐประศาสนนโยบายที่มีการปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่นำเอาหลักรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ลดความเหลื่อมล้ำ มีความสามัคคี ประองตอง สมานฉันท์ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่มีเสี้ยนหนาม ประชาชนมีความขยันในเกษตรกรรม และพาณิชย์กรรม ไม่เป็นโจร

ปล้นชิงทรัพย์ ลักขโมย เก็บภาษีอากรได้มากขึ้น อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้น ประเทศสมาชิกอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ ควรกำหนดหลักการในกฎทันทสสูตรนี้ ให้เป็นสากล ไม่ใช่เฉพาะสำหรับชาวพุทธเท่านั้น หากแต่เป็นหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงได้อีกด้วย เพราะถ้าประเทศสมาชิกอาเซียน มีการนำเอาหลักการที่ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า ต้องส่งเสริมอาชีพให้ทุกคนมีงานทำ มีสินค้าและบริการเป็นของกลุ่มตนเอง มีความขยัน ในเกษตรกรรมและการเลี้ยงปศุสัตว์ มีต้นทุนการผลิตในการประกอบพาณิชย์กรรม และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ข้าราชการที่ประพฤติสุจริต ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน ทั้งหลายทั้งปวงตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเป็นพลวัตส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายของประเทศมวลสมาชิกอาเซียน มีความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ดังนั้น จุฑาทิพ คล้ายทับทิม, (2555, น. 174) จึงได้ให้ทัศนะไว้ว่า ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคมและประชาชนต้องร่วมมือร่วมใจ เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์สูงสุดจากการเคลื่อนย้ายอย่างเสรี ภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เนื่องจากประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ไม่เพียงแต่เป็นโอกาสและหากยังเป็นอุปสรรคและภัยคุกคามต่อประเทศไทย รวมทั้งอาจส่งผลกระทบต่อประชาชนระดับรากหญ้า โดยเฉพาะผลกระทบในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว เศรษฐศาสตร์การเมืองตามนัยแห่งกฎทันทสสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นให้เห็นถึงการปราบปรามผู้อย่างเด็ดขาด ด้วยการส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยมองเห็นว่า เมื่อทุกคนอยู่ดีมีความสุขทางด้านร่างกายในระดับหนึ่งแล้ว เรื่องการลักเล็กขโมยน้อย โจรผู้ร้ายก็จะค่อยๆ หดไปจากสังคม สังคมก็จะบังเกิดความสุขสันติสุขอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณก สุขสถิตย์,ดร.(2555). **สังคม วัฒนธรรม ประชาคมอาเซียน 10 ชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- เกษียร เตชะพีระ. (2555). **เศรษฐกิจโลกถดถอยครั้งใหญ่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- จุฑาทิพ คล้ายทับทิม. รศ. (2555). **ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนกับประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด. (2550). “**เศรษฐศาสตร์แห่งความสุข จากหนังสือเศรษฐศาสตร์ธรรมิกราชา**”. กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ, หน้า 96.
- ประภัสสรณ์ เทพชาติ. (2555). **ประชาคมอาเซียน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมอธรรม,
- พระครูโสภณปริยัติสุธี. (2552). **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2548). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics)**. พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : มปป).
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2541). **การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable development**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- พระภวนาวีรียคุณ. (2548). **รัฐศาสตร์เชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้ากรู๊ป.
- ว.อำพรณ. (2555). **การศึกษาไกลไกลการขับเคลื่อนการสร้างประชาคมอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- วัชระ งามจิตจรเจริญ. (2554). **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คันสนีย์ ชุมพลปัญญา. (2559). **กฎทันตสูตรกับการจัดการเศรษฐศาสตร์มหภาค**. ธรรมธาราวารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา ฉบับรวมที่ 3 ปี 2559. หน้า 149.
- ศิริวรรณ คุ่มไต้. (2547). **7 มหาราช King of great**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เดอะบุคส์ จำกัด.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2540). **องค์ประกอบที่ทำให้สมบูรณ์**. ธรรมจักขุ ฉบับที่ 84 ปีที่ 84 ฉบับที่ 1 ตุลาคม ๒๕๔๐.
- สุกิจ ชัยมุสิก, ผศ.พิเศษ ดร. (2553). **พุทธศาสนากับรัฐ: มิติความสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2554). **วิเคราะห์ห่มหยาญในกฎทันตสูตร**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=212&articlegroup_id=60, [1 ธันวาคม 2561].
- อภิชัย พันธเสน. (2544). **วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

☸ การประชุมวิชาการระดับชาติ “อาเซียนบนเส้นทางของประชาคม (ASEAN on the Path of Community)”

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบัน: เศรษฐศาสตร์เพื่อชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา
https://www.baanjomut.com/library_2/economic_community.html.

[1 ธันวาคม 2561].

อุดม เขยกิจวงศ์. (2549). **พ่อขุนรามคำแหงมหาราช**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ภูมิปัญญา.

E.F. Schumacher. (1973). “**Small is Beautiful**.” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.siamintelligence.com/100th-schumacher-buddhist-economy,ghbhomecenter.com/journal/fileupload/1122Apr10tgeQx69.pdf> [2 ธันวาคม 2561].